

je rezultat iznalaženja sredstava za izradu idejne, investicijske i projektne dokumentacije, te za konzervatorska i geotehnička istraživanja prve faze. Pod prvom fazom smatra se Opatička ul. 22 s Popovim tornjem, pa mislim da se naša današnja diskusija treba ograničiti isključivo na ove prostore, a s rezultatima svih tih istraživanja, a što je ovom skupu i najzanimljivije, upoznat će vas prof. Novak, koji je i najizravnije ova istraživanja obavljao zajedno s arh. Velnićem i drugim stručnjacima Restauratorskog zavoda Hrvatske.

Bitno je još naglasiti da se ovim radovima ne rješava samo pitanje postava i prezentacije muzejskih zbirki već i zaštita spomenika kulture od izuzetne važnosti za grad Zagreb. Osim toga, ostvaruje se i ono bitno sadržajno jedinstvo između stalnog postava i kompleksne prezentacije grade i samog objekta kao spomenika visoke kategorije.

Čini se logičnim proširenje na objekt Opatička ul. 22, to prije što su Opatička ul. 20 i 22 dijelovi iste povijesne cjeline samostana klarisa. Opatička ul. 20 centralni je dio samostana formiran oko klaustura, a Opatička ul. 22 njegovu je proširenje prema sjeveru, koje se veže na Popov toranj i dalje na objekt Zakmardijeve žitnice i najnoviju prigradnju bivše škole. Ova logična cjelina koja u potpunosti popunjava sjeverni dio starih gradskih zidina pruža izuzetno dobre mogućnosti organiziranja djelatnosti kakva je Muzeja grada Zagreba. Pri tome se kao posebna vrijednost javlja arhitektonsko-povijesna kvaliteta kompleksa, koju bi ravnopravno s muzejskim postavom trebalo valorizirati i izložiti javnosti. Pripajanje novog prostora muzeju neće se, vjerojatno, moći provesti jednostavnim dodavanjem prostora. Očito je da se sagledavanjem čitavog raspoloživog prostora i cjelokupne funkcije muzeja daje najpotpunije i najpravičnije rješenje.

Svi prostori o kojima ovdje govorimo nalaze se u vrlo lošem stanju, koje se neadekvatnim korištenjem svakodnevnog pogoršava. To stanje, međutim, nije nešto što nam je nepoznato i što se ne može uz znatna financijska sredstva sanirati. Ono što je u ovom trenutku, rekao bih, puno važnije može se svesti u okvire naših ponašanja i pristupa kad se radi o bilo kojem spomeniku kulture u gradu Zagrebu. Isviše je već nespornama prisutno, a da bi si takav luksuz mogli priuštiti i na ovim objektima. Možda se pred nama nalazi jedinstveni primjer mogućnosti sagledavanja i valoriziranja objektivnih vrijednosti na temelju detaljnih istraživanja, bez prisutnosti lopate i krampa, a kamoli bagera. Išlo se, naime, onim pravim putem, barem do sada, putem stvaranja što kompletnije konzervatorske, a kroz to i projektne dokumentacije. Imamo dosta primjera u posljednje vrijeme gdje se radilo upravo obrnuto, a i rezultati takva načina savršeno su nam poznati. Stoga osobno smatram da dosadašnje radove možemo smatrati pozitivnim primjerom, a pogotovu što nam objektivno omogućuju i otvaraju prostor za čvršće rasprave i, kroz njih, postizanje jedinstvenog stava u odnosu na oblikovni, vizualni i urbani identitet ove spomeničke i arhitektonske cjeline. Ako propustimo i ovu priliku i ne postignemo nužni zajednički i kvalitetni stav, čini mi se da će najmanje koristiti imati sam spomenik. Upravo zbog toga i znatnih financijskih sredstava koja su već sada u opticaju Muzej grada Zagreba, kao investitor cijelog zahvata, nužno mora raspolagati čvrstim stavom konzervatorske službe bez pogubnog utjecaja pojedinačnih i osobnih interesa, kako stručnjaka u službi zaštite, tako i ljudi koji zastupaju interes šire društvene zajednice. Muzej grada Zagreba prihvatit će kao nosilac investicije svaki stav za koji će biti potpuno siguran da je proizvod usklađenog mišljenja stručnjaka konzervatora, u koje postojanje, a u odnosu na ovaj objekt, sve manje vjerujem. Profesor Novak će iznijeti i prezentirati rezultate do sada obavljenih istraživanja, prezentirat će nam, logično, i prijedlog budućeg izgleda Popovog tornja i bivše OŠ »A. Senoa«. Ponudit će nam, dakle, dovoljno materijala za konstruktivnu diskusiju u koju će se, vjerojatno, uključiti i oni koji ove objekte poznaju samo površno. Svima se u ovom trenutku pruža mogućnost da se, zaista, detaljno s njima upoznaju, a kroz to i lakše uspostave onaj potrebni odnos bez kojeg bi se svako mišljenje moglo smatrati, a i smatra se, samo paušalnim. To nam potvr-

đuju i posljednji članci u Vjesniku. Bojim se da će ih biti sve više i više ako se mi kao stručnjaci ne nađemo u ovom slučaju jedinstveni, više okrenuti samom spomeniku, a manje svojim osobnim subjektivnim razmišljanjima i dilemama. Ne vidim razloga da tako i ne bude, a za dobrobit jednog još od rijetkih spomenika na kojem se ne bi smjela lomiti različitost interesa, jer ovaj spomenik očekuje od svih nas optimalno razumijevanje i jednodušnost u stavovima koja nam često nedostaje.

Spomenik je, dakle, o sebi progovorio, izrekao o sebi ni manje ni više od onog što mu je još preostalo da kaže, odnosno što su mu ostavile godine koje je preživio podvrgnut raznim društvenim i zanatskim promjenama i nesporazumima. U tom kontekstu, ako nam početak radova posluži za stvaranje poligona novih nesporazuma učinit ćemo — premalo.

Želimir Laszlo

POPOV TORANJ — ZVJEZDARNICA POKUŠAJ NAZNAČIVANJA OKO ČEGA SE ZAPRAVO VODI SPOR

Nama je ponuđena alternativa: rušiti ili ne rušiti zvjezdarnicu. Pogledajmo koje kriterije za jednu takvu odluku možemo primijeniti.

Kriterij estetski

Najčešće se svodi na: »Jo, kak bu to zgledalo!«. Nastoji se proniknuti u buduću izgled samog objekta i na njegov odnos spram okolici. Očito ovdje rijetko možemo raspravljati argumentirano, jer tu važi ono klasično »De gustibus...«. Govorimo o ukusu, senzibilitetu o sudovima koji su osobni. Možda se može govoriti samo o tvrdoći oka, kad ono uoči kupolu kao smetnju vizuelnom doživljaju silhuete Gornjeg grada, i kada se ono navikne da tu smetnju zanemari, preskoči.

Što se tiče formalnog sagledavanja problema prezentacije Popovog tornja ono se za naznačenu dilemu pokazuje kao preuranjeno. Njegova glavna zadaća mogla bi se pojaviti tek po donošenju odluke. Ako odlučimo rušiti zvjezdarnicu i restaurirati samo Popov toranj, analiza oblika nas treba dovesti do prvog istinitog rješenja prezentacije. To se naravno odnosi i na objekt i preinake koje se predviđaju na susjednim objektima. Ako rekonstruiramo objekt koji je izgradio Felbinger i njegovu prilagodbu susjednih objekata uskladimo sa svojim projektom, tada naravno, treba slijediti njegovu vizuelnu i oblikovnu misao. Ali mi još nismo sigurni što treba restaurirati. Da se radi o objektu u kojem bismo bez dodatnih dilema mogli konzervirati jedno vrijeme i jednu oblikovnu misao, onda bi njegov slog, njegov oblikovni princip dokučen formalnom analizom oblika, bio presudan za odluku kako restaurirati. No pred nama se nalazi problem koje vrijeme odabrati, što uopće prezentirati na nekoliko povezanih objekata, a tek potom kako ćemo to učiniti.

Estetski kriterij, to hoće li nešto izgledati lijepo ili neće, hoće li restaurirano slijediti oblikovnu misao jednog vremena iil neće, teško može u našem slučaju biti onaj kriterij koji bi mogao bitno pridonijeti rješenju dileme.

Kriterij znanstveni

Povijest umjetnosti i povijest, posebno, recimo to tako povijest fortifikacija, dakako, zanima istina Popovog tornja, dakle sve ono što nam može pružiti podatke o njegovu prvotnom izgledu, načinu gradnje, vrstama i karakteru kasnijih preinaka i sl. No tu interes nauke prestaje. Njoj nije stalo do toga kako će taj objekt biti prezentiran, kako će

biti rekonstruiran ili restauriran. Rekonstrukcija ili restauracija ovisne su o nalazima o spoznajama znanosti, npr. o spoznajama povijesti umjetnosti, njezinih formalnih i drugih analiza, ali ne i obrnuto. Za povijest umjetnosti irelevantno je hoće li zvjezdarnica ostati ili ne. Njoj je stalo ne do prezentacije Popova tornja, nego do istine o njemu. Tu njena uloga prestaje, a počinje nešto drugo.

Zato nam i ovaj kriterij ne može mnogo pomoći u našoj dilemi.

Kriterij treći

Istraživanjima različitih vrsta može se steći uvid u vrijednost i značenje nekog objekta. Neka taj objekt bude Popov toranj. On je nesumnjivo povijesno važan, više ili manje sačuvan u izvornom obliku. Rijedak je. Nalazi govore da se može relativno lako i s prilično sigurnost rekonstruirati ili restaurirati jedna ili više faza tog objekta, da se može dovesti u približno izvorno stanje itd., itd. Vjerujem da nitko vrijednost Popova tornja kao kulturnog dobra ne dovodi u pitanje.

Iz ovoga logično slijedi stav da zvjezdarnica kao nezgrapna nadogradnja, zapravo degradira sam objekt koji je spoznat kao vrijednost. Još logičnije slijedi potreba da se uzrok degradacije ukloni. U našem slučaju to je zvjezdarnica. Logika je takvog razmišljanja čvrsta i u priličnoj mjeri konzistentna i konzekventna. Takva logika je i ovdje bila prisutna.

Kriterij je ovdje jasan. Spozna se vrijednost objekta, razmatra se ono što narušava integritet te vrijednosti, pa se zatim to narušavanje beskompromisno nastoji odstraniti.

No istina ne trpi pristranost, pa isti postupak valja primijeniti i na drugi dio priče. Treba pošteno pokušati vrednovati samu zvjezdarnicu. Za nju i za njenu vrijednost je potpuno irelevantno to što je pod njom Popov toranj. Pitanje zapravo treba postaviti ovako: Ima li zvjezdarnica sama po sebi vrijednosti kulturnog dobra.

Mislim da tu o nekoj većoj arhitektonskoj vrijednosti koja bi se mogla mjeriti sa Popovim tornjem, ne može biti govora. Sto dakle preostaje?

U prilog zvjezdarnici možemo navesti povijesne vrijednosti, naročito vrijednosti povijesti znanosti u Hrvata uz koju je zvjezdarnica nesumnjivo vezana, barem što se zvjezdoznanstva tiče. Postoji tu još jedan moment koji je značajan. Zvjezdarnica je u svijesti kulturne i znanstvene javnosti te građana Zagreba simbol zvjezdoznanstva u gradu, pa čak dijelom i simbol grada, a Gornjeg grada posebno. Već to samo po sebi može dati zvjezdarnici legitimaciju kulturnog dobra. Nije zanemarivo ni to što je ona bila prva ili jedna od prvih opservatorija u našim prostorima. Vjerujem da bi povijesničari znanosti ovo kudikamo bolje i argumentarnije mogli obrazložiti.

Dopustite i jednu opasku. Da je kojim slučajem zvjezdarnica bila izgrađena na nekoj prosječnoj zgradi, npr. na Pantovčaku, uvjeren sam da niti jedan konzervator ne bi dopustio rušenje. Dapače onoga koji bi takvo što pokušao proglasiti bismo vandalom.

Vratimo se sada na problem Popova tornja. Ako se predlaže njegovo prezentiranje na taj način da se sruši zvjezdarnica, trebalo bi da taj prijedlog argumentirano zaniječe vrijednost zvjezdarnice kao kulturnog dobra, ili bi barem takav prijedlog trebao odmjeriti vrijednost Popovog tornja i zvjezdarnice, pa zbog velike vrijednosti tornja, a male ili nikakve zvjezdarnice predložiti njezino rušenje.

Ako, pak, zvjezdarnica ima iole spomena vrijedno značenje, u onaj logički račun, koji je izgledao tako čvrst, unosimo novu komponentu koja remeti njegovu konzistentnost.

Sad, naime, za konzervatora koji pošteno misli i radi nastaje situacija u kojoj je prisiljen sam rušiti vrijednost jednog kulturnog dobra.

To vrijedi ako se problem želi riješiti alternativom. Otprilike: »Aut Popov toranj aut nihil«. Postoji li neko solo-munsko rješenje? Postoji i takvo!

Pogledajmo što gubimo ako ostavimo zvjezdarnicu tamo gdje ona jest, ako za časak pretpostavimo da je nećemo rušiti?

Gubimo čistu prezentaciju restauriranog ili rekonstruiranog Popova tornja. Ali njegovo »meso«, ono što je stiglo do nas ostaje gdje jest. Ako koje buduće vrijeme, neki budući ljudi, zažele takav »čist« Popov toranj, a nije, nažalost, u našoj moći da to danas predvidimo, moći će ga sami očistiti od zvjezdarnice, na temelju postojećeg znanja i na temelju naših istraživanja. S druge strane, ako se zvjezdarnica održi kao vrijednost i ona će biti tu.

Ako se ona pokaže ili prokaže kao laž, kao nevrjednost, kao naša zabluda, ništa lakše nego da oni učine ono što se predlaže da mi danas učinimo.

Prijedlog dakle može glasiti: Odgodimo sud o vrijednosti zvjezdarnice, ne srljajmo u njezino negiranje, za rušenje uvijek ima vremena, pogotovu što time ne odričemo mogućnost naknadne prezentacije Popova tornja u izvornom obliku. Drugim riječima, ne diramo u »meso« Popova tornja nego samo u njegovu prezentaciju. Dosadašnji razgovori i mišljenja samo me još više uvjeravaju da nam stavovi nisu jedinstveni.

Ovo bi bila verzija jednog bojažljivog »ziheraškog« konzervatorstva kojemu se može zamjeriti neodlučnost. No veliko je pitanje smije li konzervator biti neobuzdan.

Naravno problem se komplicira kad u dilemu unesemo žitnicu i bivšu školu. Nama ni Felbingerovo rješenje, njegova oblikovna misao neće prema prijedlogu ostati izvornim. I tu će se zbiti promjene. Mi ćemo možda korigirati Felbingera.

Probleme bih mogao nizati i granati u mnogo smjerala, npr. uključiti u razmatranje i pročelje samostana klarisa u Opatičkoj. Ipak to neću učiniti. Bilo mi je stalo do toga da naznačim i obrazložim svoju skepsu u mogućnost da na temelju čvrstih argumenata, čiste i mirne savjesti donesemo odluku o rušenju zvjezdarnice. Odluka će se morati donijeti, ma kakva ona bila, ako ni zbog čega drugog a ono zbog građevinske operative. Želim upozoriti na to da će se ona oslanjati na sudove i stavove, na senzibilitet, da će ovisiti o »njuhu« onih koji će na kraju morati presjeći taj gordijski čvor, jer čvrstih temelja za argumentiranu odluku zapravo nema. Pravi sud donijet će vrijeme, budućnost.

Na kraju dopustite mi da izreknem jednu bojazu. Upravo se vode rasprave oko dubrovčke vijećnice. Konzervatori su svoj stav iskazali u razgovoru koji je organiziralo DKH. Stav je jasan i glasi: Nema nikakvog opravdanja da se nova stara vijećnica izgradi na mjestu današnje. Time konzervatori iskazuju poštovanje vremenu koje je u Dubrovniku teklo, životu koji je izgled Dubrovniku mijenjao, pa iako nam je, možda, svima žao što do nas nije stigla stara gotička vijećnica, ne želimo sami mijenjati ono što je vrijeme nataložilo. U slučaju Popova tornja vrijeme je nanijelo zvjezdarnicu. Treba li i to vrijeme poštovati? Ne postajemo li njezinim rušenjem ono za što nas je jednom Veselko Tenžera javno proglasio: »Borci za bolju prošlost«.

I meni se kao, vjerujem, i mnogima od vas, rješenje koje je predložio profesor Novak dopada. Ima ono svoju privlačnu moć i snagu. Imamo i sasvim solidne pretpostavke za rekonstrukciju. Ipak ne postajemo li time od čuvara materijalnih ostataka prošlosti njezini interpretatori i kreatori?

I samo još jedno pitanje. Je li itko došao na bogohulnu misao da bi trebalo pitati građane ovog grada što oni misle?